

01

SLABO POZNATA HRVATSKA RIJEKA – *Lička ljepotica* *Jadova*

RIJEKA JADOVA IZVIRE KOD GORNJE PLOČE U OPĆINI LOVINAC I NAKON 41 KILOMETRA TOKA PO LIČKOM POLJU UTJEČE U RIJEKU LIKU NEDALEKO OD GOSPIĆA, KAO NJEZINA NAJVEĆA PRITOKA. SVOJIM TOKOM I SPOMENICIMA SVJEDOČI O TISUĆLJETNOJ BORBI LJUDI ZA KORU KRUHA I PITKU VODU, A NAJBOLJE JU JE POSJETITI U PROLJEĆE I JESEN KAD JE KORITO PUNO VODE

TEKST

Faruk Islamović

FOTOGRAFIJE

Nikola Cetina

Lika... ponosna zemlja. Uz Liku se najčešće spominje pridjev ponosna, a odnosi se u biti na njezine žilave stanovnike, Ličane. Regija je to s vrlo nepovoljnom klimom, dugim hladnim zimama, vrućim ljetima, s malo obradivog tla i vrlo malo vode. U tim uvjetima, život je oduvijek bio prožet mukom, trudom i teškim radom. Ostati i

preživjeti mogli su samo žilavi i čvrsti, ponosni ljudi.

Jedna od najvećih nevolja s kojom su se ljudi susretali je nedostatak vode. Zbog poroznog krškog tla sva bi voda vrlo brzo nestajala u Zemljinoj utrobi. Zato, kao memento svim teškim ličkim vremenima, donosimo priču o Jadovi, maloju, mnogima nepoznatoj ličkoj rijeci, koja je ljudskim zajednicama značila život, od drevnih Japoda do našeg doba.

U početku bijaše izvor. Jadova izvire kod Gornje Ploče, u općini Lovinac, i nakon 41 kilometra toka po Ličkom polju utječe u rijeku Liku četiri kilometra sjeveroistočno od Gospića, kao njezina najveća pritoka. Želimo otkriti što je Jadova bila, što je danas i što bi mogla biti u budućnosti. Idemo na putovanje dugo više od 3000 godina, prateći tragove vremena, od izvora do ušća, uz netaknute obale ličke ljepotice.

Priču o rijeci najbolje je početi od mjesta njezinog rođenja, izvora. Jadova izvire na lokalitetu Pločanski klanac, oko 100 metara

02

03

ispod poznate brze ceste koja spaja Udbinu i autocestu Zagreb – Split. Do izvora se dolazi iz centra Gornje Ploče, starom cestom u smjeru Udbine. Kad se cesta počne blago penjati uz brdo Gakušu, prema prvoj serpentinu, treba skrenuti lijevo na uski asfaltirani put. Nakon 100-tinjak metara dolazimo do zaselka Lazića s nekoliko kuća. Dalje se ide pješice, kroz dvorište jedine naseljene kuće, stazom preko široke livade, u smjeru šumom obraslog klanca. Na ulasku u šumu nailazimo na prastaru stazu, mjestimice uklesanu u stijenu, kojom dolazimo do izvora.

Izvor se naziva Jezero i pomalo je neobičan. Stiješnjeno u klancu između bijelih vapnenačkih stijena nastaje izvorišno jezero širine oko 10 i dužine oko 100 metara. Kristalno bistra voda pristiže iz više izvora. Većina vode dotječe iz metar široke špilje Jezero iz koje čujemo žuborenje. Površina jezera namreškana je malim valovima koji se koncentrično šire upravo iz špilje. Zapravo, u njoj je slap koji čujemo, ali ne vidimo. Voda iz slapa pada u jezero i tako nastaje mreškanje i tajanstveni žubor. Osim tog izvora, oko izvorišnog jezera postoji nekoliko manjih izvora među kojima ističemo simpatični izvor Grabovčić. Na ravnom tlu prekrivenom zemljom, ispod jedne niske stijene tiho izbija snažno vrelo do kojeg su seljaci uredili ugodan kameni pristup.

Trag čovjeka iz brončanog doba. Već ovdje, na obali izvorišnog jezera, susrećemo prvi trag čovjekove prisutnosti iz daleke prošlosti. U sklopu pripremnih radova za izgradnju brze ceste Udbina – Gornja Ploča otkrivena je 2002. godine špilja tek nekoliko desetaka metara nizvodno od izvorišne. U njoj su pronađeni ulomci keramike,

razni brončani predmeti, ostaci paljevine i ljudske kosti. Analizom svega pronađenog arheolozi su zaključili da je riječ o japodskoj nekropoli s kraja brončanog doba.

Voda iz izvorišnog jezera otječe polako u smjeru juga, no zanimljivost se krije na suprotnoj strani, sjeveroistočno, u smjeru pružanja klanca. Klanac se, pod imenom Suvaja, na karti može pratiti sve do Udbine. Kod Udbine se iz više smjerova pojavljuju potoci koji se ujedinjuju u korito Suvaje, ali voda vrlo brzo nestaje u poroznom krškom tlu. Mještani kažu da se voda od Udbine, kao površinski tok, samo u mjesecu studenome uspije probiti do izvora Jadove.

Izvor Jadove u Pločanskom klancu gotovo nikad ne presuši pa je to postalo službeno mjesto nastanka ove rijeke. Nakon klanca,

01 Špilja Jezero – glavni izvor kristalno bistroe Jadove

02 Krupno kamenje uz korito kao zaštita od bujice

03 Kratka Jadova (41 kilometar) ima čak 25 mostova – Koračev most

NEKAD SU LJETI, KAD JADOVA PRESUŠI, LIČANI ODLAZILI PO VODU ČAK NA VRŠNI DIO VELEBITA, NA 1500 METARA VISINE. NA LEĐIMA BI NOSILI KOŽNATE MJEŠINE, A KRETALI SU RANO U JUTRO DA BI SE, UMORNI, VRATILI TEK KASNO NAVEČER

- 01 Cvjetni tepih u suhom koritu
- 02 Popovića most pored kojeg je nekad bio i mlin
- 03 Hlebinski motiv uz obale Jadove
- 04 Bezvodno kameno korito
- 05 Mostovi su povezivali sela i omogućavali odlazak u polja – Radlovački most
- 06 Brana i ostaci temelja Popovića mlina
- 07 Ozidani spremnik za vodu – čatrnja – kod Kljajića mosta
- 08 Lopoči na Jadovi

Jadova teče sredinom slikovitog Pločanskog polja, prvo prema istoku, a potom radi širok luk i okreće prema zapadu.

U Pločanskom polju korito je puno vode i tu nailazimo na Kljajića most, prvi u nizu mostova na Jadovi. Pored mosta je sagrađena jedna od brojnih čatrnja – ozidanih spremnika za vodu – koje susrećemo uz cijeli tok Jadove. Ova čatrnja punila se slobodnim padom vode iz Jadove. Čatrnje su se gradile na izvoru (kaptaža), uz tok rijeke ili potoka. U ovako sušnom podneblju izvori i vodotoci često presuše pa su ljudi na samom izvoru ili uz korito rijeke radili spremnike u kojima su pokušavali što duže zadržati dragocjenu vodu.

Zajedničke cisterne za kišnicu. Gradili su i šterne – cisterne. Podjednako udaljene od svih kuća, u selima su se te zajedničke šterne punile kišnicom. Uz glavnu cestu, koja prati tok Jadove, susrećemo više takvih cisterni koje svjedoče o vremenu kada su se ljudi udruživali kako bi napravili objekte u općem interesu.

Čatrnje i šterne posljednja su mjesta u kojima se zadržava voda kada tijekom sušnih ljetnih mjeseci veći dio toka Jadove presuši. Tada se korito rijeke pretvara u širok, suh jarak pa se među stanovništvom za Jadovu može čuti i drugi naziv, Jaruga. Starosjedioci pričaju da su ljudi u davna vremena, kada za ljetnih vrućina presuši Jadova i svi spremnici vode, odlazili po vodu čak na vršni dio Velebita, do Babinog jezera podno Zoranićevog vrha ili do izvora Marasovca ispod vrha Badnja. Na leđima bi nosili kožnate mješine, a kretali su rano u jutro da bi se, umorni, vratili tek kasno navečer. Ti su izvori na oko 1500 metara nadmorske visine pa je to tek jedna od priča koja govori o teškom životu ličkih ljudi.

Jadova cijelim svojim tokom čini granicu između, s desne strane, gorja Vrebačka staza, a s lijeve strane širokog Ličkog polja. Rijeka po polju veselo krivuda radeći zavoje, a u vrijeme obilnih kiša pretvara se u razornu bujicu koja odnosi sve pred sobom.

Kako bi spriječili da voda odnese plodnu zemlju, ljudi su duž cijele obale postavili krupno kamenje. Pogled na korito rijeke, s obje strane osigurano kamenjem, budi osjećaj poštovanja i razumijevanja prema mucu i trudu ljudi kojima je zemlja bila izvor života.

Štulića kula protiv osvajača. Ljudi su se borili s rijekom, ali i s osvajačima. U Donjoj Ploči susrećemo jednu od rijetkih sačuvanih srednjovjekovnih utvrda, Štulića kulu. Povijesni izvori navode da se u prostoru velebitskog zaleđa, od Lovinca do Otočca, nalazilo više od 60 utvrda i kula. Šibani povijesnim vjetrovima i osvajačima, ljudi su zaštitu pronalazili iza debelih kamenih bedema. Što zbog ratnih razaranja, što zbog zuba vremena, većina je tih građevina nestala, no Štulića kula nekim se čudom zadržala. Sačuvano je nešto bedema i kružna forma glavne branič-kule, promjera četiri metra i visine tri kata, na što upućuju utori za grede. Prije turskih osvajanja, vlasnici ove gradine bili su iz rodova Karlovića i Mogorovića. Svaka je uzvisina u ovom kraju u nekom obliku bila zaštita od osvajača. O tome svjedoče njihovi nazivi: Gradina, Kulina, Stražbenica, Zir...

Sela su uglavnom s desne strane rijeke, uz obronke Vrebačke staze. Nisu to stisnuta sela u klasičnom smislu, nego široko razbacane kuće. Svatko je gradio na svojoj zemlji i tako si olakšao život jer mu je sve bilo na dohvata ruke. Uz rijeku su se gradili mlino- vi za žito, a kod snažnog izvora Graovčeve pećine nekada su bile sagrađene stupe. To su jednostavni drveni strojevi, pokretani snagom vode, u kojima se valjanjem i zbijanjem dobivalo grubo, ali vrlo kvalitetno vuneno sukno.

2500 godina povijesti. Prijedemo li kod sela Zavoda preko Radlovačkog mosta i uspnemo se po travnatoj radlovačkoj strani na brdo Radlovac (649 metara), nećemo žaliti. Otvorit će nam se prekrasan vidikovac s panoramom vrijednom razglednice.

01

02

03

04

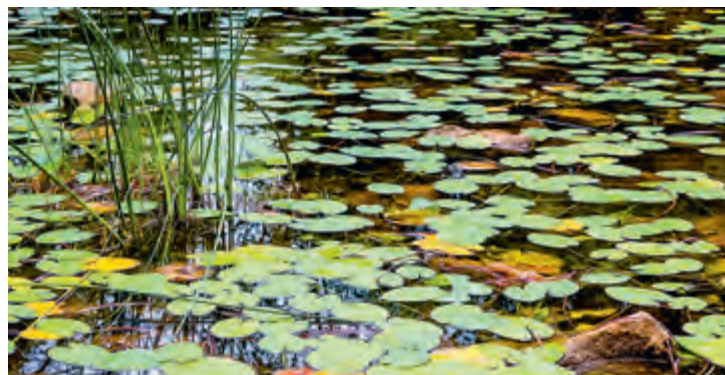
05

06

07

08

01

ZIR – USAMLJENI STRAŽAR

Dok obilazimo gornji tok Jadove nemoguće je, usred Ličkog polja, ne primijetiti izdvojeno brdo Zir. Široj je javnosti ovo zanimljivo brdo bilo prilično nepoznato do izgradnje autoceste Dalmatine. Ubrzo je Zir uvršten u listu 150 vrhova Hrvatske planinarske obilaznice te je među planinarima postao jako popularan. Ziru se pristupa starom cestom od Gornje Ploče u smjeru juga. U zaselku Trkuljama počinje lagana označena planinarska staza. Tek su pri vrhu postavljene dvije sajle kako bi se lakše svladale nešto strmije dionice. S vrha, s 850 metara, pruža se jedan od najljepših pogleda u Hrvatskoj. U burnim povijesnim vremenima ovako dobar vidikovac vjerojatno je služio kao promatračnica pa naziv možda potječe od glagola zirkati, što bi značilo navirivati se ili pogledavati. Narod je Ziru spjevao više pjesama, a najpoznatiji stih je: „Da je mlika, koliko je Lika (rijeka), bio bi sir, kolik je Zir“

Pogledom ćemo obuhvatiti Velebit od oblog vrška Svetog brda na jugu do bijelih stijena Rožanskih kukova na sjeveru. Tu je brdo Zir i široko Ličko polje, a ispod nas vijuga bistra Jadova okružena zelenim livadama i gajevima, sve povezano u savršen sklad.

Promotrimo li pažljivije travnati hrbat Radlovca, primijetit ćemo niske humke od nabacanog kamena. To su tumuli, grobovi ilirskog plemena Japoda koje je prije 2500 godina živjelo na širokom području od Ogulina i Josipdola pa sve do rijeke Sane u zapadnoj Bosni. Nevjerojatna je gustoća tragova prošlosti na ovako malom prostoru. Japodska nekropola, srednjovjekovne utvrde, japodski tumuli... može li nas Jadova još iznenaditi?

Može! Zapadno od Radlovca, iznad sela Vrepca, uzdiže se usamljeno brdo Straž-

benica (669 metara), iznimno vrijedan arheološki lokalitet na kojem je otkriven kontinuitet života od bronzanog i željeznog doba, Japoda i Rimljana pa sve do danas. Položaj Stažbenice mudro je odabran. To je usamljeno brdo piramidalnog oblika, s juga zaštićeno koritom rijeke Jadove, a s istoka i zapada ima po jedan kvalitetan izvor vode. S istočne je strane izvor Graovčeva pećina, a sa zapadne izvor Rakića pećina. Iz Rakića pećine izvire Rakića potok koji se nakon dva kilometra ulijeva u Jadovu. Posebno je lijep gornji tok Rakića potoka, koji blago krivuda po travnatoj livadi.

Čak 25 mostova. Jadovski mostovi posebna su priča i zauzimaju važno mjesto u životu ljudi oko rijeke. Dužina Jadove je 41 kilometar, a na njoj je čak 25 mostova i kamenih prijelaza („brodova“). Takva gustoća mostova najbolje oslikava nekadašnji život oko rijeke. U Gornjoj Ploči, gdje je rijeka široka i plitka, seljaci su napravili prijelaz od krupnog kamena, po kojem su hodali skačući s jednog kamena na drugi. Mještani ovakav prijelaz nazivaju „brod“. Susret s tim ostacima vraća nas u daleku prošlost kad nije bilo vozila, a graditeljsko znanje bilo je skromno. Takve prijelaze nalazimo na Jadovi na više mjesta, što je iznimna povijesna vrijednost.

01 Pogled iz Gornje Ploče prema Velebitu. Usred Ličkog polja je izdvojeno brdo Zir (desno, s kamenim vrhom)

02 Slapovi na rijeci Jadovi

03 Pretpovijesno nalazište Stražbenica

Možda je najljepši dio rijeke oko srednjeg toka Jadove, između mosta Vrbica i Čelemijskog mosta. Na ovom dijelu rijeka mijenja tok prema sjeveru, prolazi ispod brda Radlovca te zavija prema jugu, pa opet prema zapadu. Na tom relativno malom prostoru nanizali su se brojni mostovi i „brodovi“. Oni svjedoče o nekadašnjoj brojnosti stanovništva i bogatom životu uz rijeku. Svaki most priča svoju priču, a mi ćemo barem nabrojiti njihova imena: Seliški most, Koraćev most, Seliški brod, Radlovački most, Dračinov brod, Ljesa Varničića i Čelemijski most. Mostovi su povezivali sela, omogućavali odlazak u polja, ali i prema košanicama na Vrebačkoj stazi.

Nizvodno od Čelemijskog, na Jadovi postoje još samo tri mosta prije njezinog utoka u rijeku Liku. U selu Vrepcu je Popovića most, pored kojeg je bio Popovića mlin. Ispod mosta je vrlo kvalitetna kamena brana, koja je navodila vodu na mlin u kojem se mljelo žito. Kako se žito već duže ne melje u riječnim mlinovima, on je nestao. Danas bi to bio lijep svjedok prošlosti i turistička atrakcija.

Nizvodno je selo Barlete u kojem je most i u čijoj se blizini također vide ostaci riječne brane te kameni temelji mlinova. Danas se tu može uživati u žuboru koji stvaraju slapovi. Iznad slapova je lako dostupna stijena s koje se pruža lijep pogled.

Zadnji kilometri. Nakon Barleta, Jadova se duboko usjekla u stjenoviti kanjon i nije joj više lako prići. Depopulacija ovog kraja učinila je svoje i sve je više zapuštene zemlje koja je zarasla u neprobojnu šikaru. Rijeka se na svojim zadnjim kilometrima više uopće ne može vidjeti. Posljednje mjesto na kojem se može prići Jadovi je kod mosta autoceste Dalmatine. Do tog mosta rijeka ima miran tok, a onda ulazi u uski kanjon dužine oko 800 metara. Poput gizdave ljepotice koja se želi pokazati prije udaje, Jadova ovdje, bogata vodom, hući i bori se s kamenjem i stiješnjanim kanjonom, na svojim posljednjim metrima. U

02

KAKO JE JADOVA DOBILA IME

Jedno od sela uz Jadovu danas nosi neobičan naziv Vrebac. Na starim rimskim kartama mjesto se zvalo Ancus. Za vrijeme Turaka, na području Vrepca posjed je imao beg Alaga Vrebo. Vjerojatno radi svoje sigurnosti, u sredini sela, na uzvisini Gradina (504 metra) izgradio je utvrdu, a pored utvrde bunar. Na Jadovi je dao izgraditi mlin koji je narod prozvao Alaginac. Očito se radilo o poduzetnom posjedniku pa su ljudi po njemu nazvali dva toponima – selo Vrebac i gorje Vrebačka staza. Postoji legenda po kojoj je čak i ime Jadove vezano uz tog bega. Navodno je imao sina koji se često igrao na obali rijeke, a jednom je pao u vodu i utopio se. Nakon toga je njegova majka svaki dan dolazila na obalu i jadikovala ili jadovala. Tako su ljudi rijeku prozvali Jadova. Prema predaji, rijeka se nekad zvala Milava.

03

ZAPADNO OD BRDA RADLOVCA, IZNAD SELA VREPCE, UZDIŽE SE BRDO STRAŽBENICA (669 METARA), IZNIMNO VRIJEDAN ARHEOLOŠKI LOKALITET NA KOJEM JE OTKRIVEN KONTINUITET ŽIVOTA OD BRONČANOG I ŽELJEZNOG DOBA, JAPODA I RIMLJANA DO DANAS

**UPRAVO
OČUVANOST
I RIJETKA
NASELJENOST
VELIKI SU ADUTI
LIČKOG POLJA
I OKOLICE.
TURISTIČKI
PROIZVOD
KOJI BI NUDIO
ISKONSKU
PRIRODU
PROŽETU
TRAGOVIMA
PROŠLOSTI
ZASIGURNO
BI NAŠAO
SVOJU NIŠU
U DANAŠNJOJ
PONUDI**

blizini sela Kulica ulijeva se u rijeku Liku i predaje joj svoju snagu, ljepotu i ponos. Kod zadnjih kuća u Kulici može se prići Jadovi vrlo blizu, no vidjeti je ne možemo. Šikara je toliko gusta da bi se moglo probiti samo s mačetom. „Tu sam“, čuje se kako huči kroz gustiš Jadova, ali kao da kaže „ne dam da me vidite“. Ima nešto simbolično u toj nemogućnosti da vidimo ušće Jadove u Liku. Poput ponosnog Ličanina, Jadova skriva svoj svršetak. Možda nas rijeka tako kažnjava što smo dopustili da obale ovakve ljepotice zarastu u šikaru!

Što s Jadovom? Prostor koji je opisan u ovoj priči nije velik, dugačak je 23 kilometra i širok tek dva. Prometna je povezanost odlična jer duž cijelog toka Jadove postoji asfaltna cesta, a tek kilometar južno prolazi autocesta Zagreb – Split s dvama izlazima, u Gospiću i Gornjoj Ploči.

ČELINA I DRUGE ŠPILJE

Krški teren kojim prolazi Jadova obiluje zanimljivim kamenim formama i špiljama. U užem području, uz rijeku Jadovu, nalazimo 10 špilja. Kao najvrjedniji speleološki objekt istaknimo špilju Čelinu pokraj sela Mogorića. Nadahnut opis pristupa špilji i njezine unutrašnjosti donosi, u knjizi „Lika i Plitvička jezera“, naš znameniti putopisac s kraja 19. stoljeća Dragutin Hirc. On je naziva Pčelina, po divljim pčelama koje su se gnijezdile na ulazu. Špilja ima velik ulaz dimenzija 20 x 15 metara, a u njoj su brojni ukrasi, nekoliko dvorana i dva jezera. Špilju su prije Hirca, sredinom 19. stoljeća, istraživali poznati botaničari Ljudevit Vukotinović i Josip Schlosser. Teme-ljito speleološko istraživanje provedeno je 1959. pod vodstvom Srećka Božičevića. Tom je prilikom napravljen konačan nacrt te je izmjerena duljina špilje, 270 metara. Zbog velikih komada kamena koji su otpali sa stropa na ulaznom dijelu, špilja nikad nije paleontološki istražena iako bi, smatra se, takva iskapanja dala važne rezultate.

Jadova je ostala sačuvana jer oko nje nema velikih gradova i tvornica. Nekada je tu vr-jelo od života. Danas, uz cijeli tok rijeke živi samo oko 150 stalnih stanovnika koji se bave zemljoradnjom i stočarstvom. Upravo ta očuvanost i rijetka naseljenost veliki su aduti za ovaj kraj. Turistički proizvod koji bi nudio iskonsku prirodu prožetu tragovima prošlosti zasigurno bi našao svoju nišu. Kako bi se izbjegli veći zahvati u prostoru, turistima bi se mogla ponuditi mobilna aplikacija s uputama i GPS tragovima koja bi ih vodila do zanimljivosti. Tako bi se izbjeglo postavljanje putokaza i prostor bi ostao netaknut.

Veslati kanuom po vijugavoj Jadovi, preskakati preko kamenih prijelaza, uživati u usponu i pogledu s lako dostupnih uzvisina, osjetiti posebnu energiju prastare Stražbenice, osvježiti se hladnom vodom iz čatrnje, hodati stazama Japoda, napiti se vode s čistih izvora... takvu turističku ponudu još nemamo.

Budući da je najbolje vrijeme za obilazak u proljeće i jesen, izostanak ljetne gužve bio bi još jedan jamac da okoliš neće biti ugrožen prekomjernom posjećenošću. Jedinstvena turistička ponuda, koja ne cilja na široku publiku, ne bi uzrokovala masovni turizam i sadašnji sklad ostao bi očuvan. Možda bi to bio put koji bi ovom opustjelom kraju udahnuo novi život. No, dok se pametne glave ne slože, vi – potaknuti našom reportažom – ne gubite vrijeme i posjetite Jadovu, koja će vas poput vremeplova vratiti u daleku prošlost i otkriti kako je to nekada bilo. ■